

De stad als laboratorium voor een vernieuwd middenveld

De cases Molenbeek en Borgerhout

Slotconferentie CSI Flanders, 4/02/2020, Gent

Onderzoek door Fatima Laoukili, Stijn Oosterlynck en Thomas Swerts.



@CSIFlanders / #CSIFlanders

www.middenveldinnovatie.be

Programma

1. **Inleiding** (5min)
2. **Molenbeek** (15min)
3. **Borgerhout** (15min)
4. **Panelgesprek** (20min)
5. **Discussie met publiek** (35min)



Inleiding: waarom grootstedelijke focus?

- verenigingsdichtheid in Vlaanderen:
 - gemiddeld 3 à 4 organisaties per 1.000 inwoners
 - hoger voor landelijke en semi-stedelijke gemeenten
 - lager voor grootsteden (maar zie verder, omgekeerde is waar voor onderzochte wijken)
- hoe stedelijker, hoe (thematisch) heterogener middenveld

1 VERENIGINGSDICHTHEID

CENTRUMSTEDEN

| THEMA'S BINNEN HET GEMEENTETYPE

ECONOMIE 4%	ETN.-CULT 7%	JEUGD 13%	KERK & GELOOF 8%	KUNST & CULT 4%
ARMOEDE 9%				
	GEZONDHEID 10%			
BUURT 13%		MILIEU & MOBILITEIT 6%	POLITIEK 3%	RELIGIE 3%
		ONTWIKKELINGS-SAMENWERKING 8%	OVERIG VOLWASSENEN 3%	SENIOREN 3%
	HOLEBI 1%		VREDE 1%	VROUWEN 2%

LANDELIJKE GEMEENTEN

| THEMA'S BINNEN HET GEMEENTETYPE

GEZONDHEID 20%	MILIEU & MOBILITEIT 10%	ONTWIKKELINGS-SAMENWERKING 10%	SENIOREN 10%
JEUGD 20%	OVERIG VOLWASSENWERK 20%	VROUWEN 10%	



Inleiding: waarom grootstedelijke focus?

- ‘burgerinitiatieven’ bijna uitsluitend (groot-)stedelijk fenomeen, nauwelijks te vinden buiten centrumsteden
- zuiltraditie: 20% in centrumsteden, 40% in semi-stedelijke en landelijke gemeenten; laatste kampen met sterke vergrijzing
- samenwerking met lokale overheid in niet-centrumstedelijke gemeenten vaak ad hoc en weinig visie op rol van middenveld
- in grootsteden maatschappelijke tendensen meer uitgesproken, dus reactie van middenveld daarop duidelijker te zien?

Molenbeek

dynamiek van het middenveld in een multiculturele,
gestigmatiseerde en achtergestelde buurt



Waarom Molenbeek?

- Zoeken naar middenveldinnovatie op plaatsen waar maatschappij het snelst en meest diepgaand verandert - *focus op middenveld in geheel (onderlinge relaties), niet specifieke sector of organisatie*
- Rode draad in wetenschappelijke literatuur: **organisatiedichtheid en verenigingsleven zwak(er)** in achtergestelde, superdiverse en gestigmatiseerde stadswijken ('sociale desorganisatiethese')



Waarom Molenbeek?

- een van de **armste gemeenten** van België: 40% van de bevolking heeft recht op een "verhoogde uitkering" en bijna een derde van de actieve bevolking is werkloos
- **superdiverse buurt**: 142 verschillende nationaliteiten en 81% inwoners met migratie (top 3: Marokko, Roemenië, Spanje)
- **zwaar gestigmatiseerd**: paradigmatische "probleembuurt" sinds jaren '80, rellen in jaren '90 hebben beeld van een monocultureel getto bestendigd en sinds 2000 zijn sommige inwoners betrokken bij terroristische aanslagen ("Jihadi-hoofdstad van de wereld")

"You go to Brussels — I was in Brussels a long time ago, 20 years ago, so beautiful, everything is so beautiful — it's like living in a hellhole right now." (Donald Trump)

"Au lieu de bombarder Raqqa, la France devrait bombarder Molenbeek d'où sont venus les commandos du vendredi 13. » (Eric Zemmour)

- ... maar **hoge organisatie-dichtheid**: *4,5 organisaties per 1.000 inwoners*

Centrumsteden	Organisatie-dichtheid
SINT-JANS-MOLENBEEK	4,5
KORTRIJK	3,8
HASSELT	3,8
GENT	2,2
ANTWERPEN	1,2
Gemiddelde	2,7



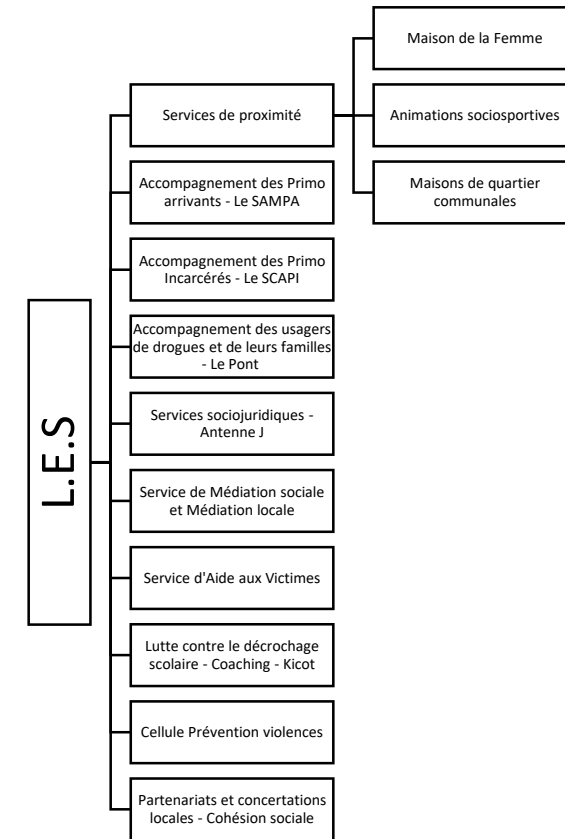
Tabel 1: Factoren van sociale (des)organisatie

1. Politiek-institutionele factoren	Verzuiling en ontzuiling
	Communautaire of taalpolitiek
2. Sociaaldemografische factoren	Migratie en superdiversiteit
	Gentrificatie, cultureel experiment en burgerinitiatieven
3. Socio-Economische factoren	Werkloosheid en armoede
	Woningmarkt en leefbaarheidsproblemen
4. Culturele factoren	Multi-religieuze en multi-culturele samenleving
	Territoriale stigmatisering



Politiek-institutionele factoren

- **Socialistische verzuiling** nog steeds merkbaar in middenveld: gemeente heeft/had haar eigen vzw's maar amper zicht op wat er daarbuiten leeft
 - *Voorbeeld Lutte contre l'Exclusion Sociale, opgericht door Burgemeester Moureaux (PS) in 1992, 134 voltijdse werknemers,*
 - Wordt door sommigen ervaren als obstakel voor verandering, door anderen als garantie op noodzakelijke continuïteit



Politiek-institutionele factoren

- Slechts recent adviesraden en beperkte ondersteuning middenveld vanuit gemeente
- Vlaamse overheid investeert middelen omwille van **cultuur- en taalpolitiek**, nl. voet aan grond krijgen in Brussel en gemeente waar Franstalige meerderheid plak zwaait
 - *Voorbeelden: Vaartkapoen, Welvaartkapoen, Buurthuis Bonnevie, Foyer, Atelier Groot Eiland*



Sociaal-demografische factoren

- **Etnisch-culturele diversificatie** bevolking door migratie vertaalt zich in ‘nieuw’ middenveld en voortdurende vernieuwing
- Veel religieuze organisaties specifiek gericht op bepaalde etnische groep
 - *Bv: Storefront moskeeën georganiseerd volgens verschillende ethniciteiten*



Sociaal-demografische factoren

- **Aankomstwijk** betekent dat organisaties constant gedwongen worden om te vernieuwen om relevant te blijven
 - *Bv.: SAMPA (onthaal nieuwkomers): elke groep brengt eigen specifieke noden mee, beginperiode Kosovaren, Roemenen, Marokkanen, Afghanen en nu 80% Syriërs (gesprek directrice SAMPA)*
- Deelwerkingen binnen grotere organisatie om aanbod af te stemmen naar verschillende doelgroepen
 - *Bv. Foyer – Dar Al Amal (vrouwen), Roma-werking, Atlemo, etc.*
- *(Gentrificatie: zie bespreking tegengaan territoriale stigmatisering onder ‘culturele factoren’)*

Sociaal-economische factoren

- Verarming leidt tot het ontstaan van informele - en soms criminele – economie
 - bv. informele bars.
- Middenveld probeert drempels naar formele arbeidsmarkt te verlagen door middel van sociale economie
 - bv. Atelier Groot Eiland, Bel Mundo,
- Gemarginaliseerde bewoners experimenteren met beroepen en collectieve huisvesting
 - bv. Community Land Trust, La Voix des Sans-Papiers



Culturele factoren

- Leegstand en industriële panden als opportuniteit voor nieuwe initiatieven
 - *Bv. Toestand vzw tijdelijke invulling ruimte leegstaande loodsen*
- Vestigingsplaats voor cutting-edge kunstenaars en creatieve klasse (gentrificatie)
 - *Bv. Ultima Vez: internationaal bekend dansgezelschap*
 - *Bv. MolenGeek: model opgestart in Molenbeek, nu aan het uitbreiden naar het buitenland*



Culturele factoren

- na terroristische aanslagen acties gericht op omkeren negatieve beeld van Molenbeek (**de-stigmatisering**)
 - *bv. Molenbeek geeft licht, actie 'Je Suis 1080'*
- Gemeente tracht innovatie te ondersteunen
 - *bv. burgerbevragingen (WAM1080) en ondersteuning Brass'Art*
- Federale middelen voor de-radicalisering
 - *bv. Circus zonder handen*
- Externe credibiliteit als 'nieuwe Bronks'
 - *Bv. Ras El Hanout*



Borgerhout

Zoeken naar verbinding



*“Ik heb nooit de vergelijking
gemaakt, maar Borgerhout heeft
denk ik wel een heel rijk
middenveld, rijker dan andere
districten in Antwerpen.”*

- (coördinator Borgerhouts cultuurcentrum)

Over Borgerhout



- Grote bevolkings en goede verenigingsdichtheid
 - Meest dichtbevolkte gemeente van A'pen (11.792 pers/km²)
 - Verenigingsdichtheid (2,9/1000 inwoners): hoger dan stedelijk gemiddelde (1,2), lager dan Vlaams gemiddelde (3 à 4)
 - Focus op Borgerhout Intra-muros: meest dynamische deel
- Twee belangrijke sociaaldemografische transformaties
 - 'Witte' stadsvlucht en **migratie** (initieel nadruk op Noord-Afrikaanse migratie, recent superdivers)
 - **Gentrificatie**: opkomst nieuwe, stedelijke (vnl. witte) middenklasse

*"Mensen die vinden dat men
nog altijd over Borgerokko
kan spreken,
zij weten eigenlijk totaal niet
waarover het gaat."*

- (bewoner en auteur Borgerhout)

Levendig maar gefragmenteerd

- Lokale middenveld sterk gedreven door **gemeenschapsvormende rol**: welke vernieuwende dynamieken ontstaan in middenveld als ‘lokale gemeenschap’ verandert en meer divers wordt?
- Vaststelling: levendig, maar gefragmenteerd verenigingsleven
- Nieuwe initiatieven ontstaan als reacties op nieuwe noden (bv. Al Ikram, Freehands)
- Middenveld vernieuwt zich door ontstaan nieuwe organisaties (bv. Roma)

“Borgerhout heb je ook best wel wat organisaties die ontstaan zijn uit noden, bijvoorbeeld dat ze zeggen van kijk in Borgerhout zijn heel veel mensen die de eindjes moeilijk aan elkaar kunnen knopen en bijvoorbeeld Al Ikram is daar een voorbeeld van dat al gemeld is geweest, het is eigenlijk een armoede organisatie die heel duidelijk vertrekt van een zeer reële en zeer grote nood.”

- (Toenmalige burgemeester Borgerhout)



@CSIFlanders

www.middenveldinnovatie.be

Levendig maar gefragmenteerd

- Cultuur van 'heft in eigen handen nemen' – bv. verkeersveiligheid Fenna Bouve, heraanleg plein het Laar
- Overheidsinvesteringen (vaak in kader van stadsvernieuwing) dragen bij tot versterking lokaal sociaal weefsel (bv. BOM in jaren 1990)
- Gevestigde organisaties vernieuwen zich (bv. Gezinsbond)

"Hier in Borgerhout hebben ze echt geprobeerd om flexibel te zijn in die klassieke aanpak, om het anders te doen. Dan zie je wel hoeveel volk dat trekt. Bijvoorbeeld die hebben knutselnamiddagen met zeventig aanwezigen!"

- (Kind en Gezin Borgerhout)

"(...) ze hebben ook een facebookgroep, die heet volgens mij 'Zie daar nieuw Laar' en daar zie je ook als sketch-beelden van hoe zij dat zien. Dat soort initiatieven waarbij mensen zeggen 'we gaan niet wachten op de stad of het district voor hoe we de publieke ruimte heraangelegd willen zien worden, we gaan gewoon als buurt al nadenken' is volgens mij wel uniek aan Borgerhout."

– (initiatiefnemer Groene Delta Borgerhout)

Lokaal middenveld en diversiteit

- Vaststelling: middenveld wordt meer divers (qua organisaties en achterban), maar sterk gesegregeerd langs etnisch-culturele lijnen
- lokaal middenveld organiseert en brengt mensen samen, maar verbindt onvoldoende (LAT-relatie tussen verenigingen met diverse achtergrond)
- Obstakels (volgens onze respondenten):
 - onbekend en onbemind
 - laag vertrouwen in organisaties bij burgers met migratie-achtergrond
 - geen aangepast aanbod/weinig flexibiliteit

“Ik heb met de acties die we vanuit de wijkraad hebben gedaan (...) ook wel gemerkt dat, ja er zijn heel veel handelaars op die baan die een culturele achtergrond hebben maar die mij zeiden van: zo’n actie of een betoging of een publiek evenement organiseren om de aandacht te vragen, pff, ik voel mijn niet gemotiveerd om daaraan mee te doen omdat men toch niet luistert naar ons. Dus het geloof in de democratische dialoog en van onderuit druk kunnen zetten op politici lag bij die mensen ontzettend laag.”

-(coördinator Borgerhouts cultuurcentrum)

Lokaal middenveld en diversiteit

- Hoe gaat lokaal middenveld om met groeiende uitdaging van etnisch-culturele diversiteit?
- aanbod en werking van organisatie aanpassen, bv. gemengde activiteiten (bv. De Roma)
- nieuwe groepen oprichten (starten met leeg blad): (bv. Chiro i.s.m. Steunproject of Scouts Amberes)
- burgers met migratieachtergrond richten eigen organisaties op (bv. Freehands, Het Steunproject)
- belang van brugfiguren vanuit etnisch-culturele minderheden (bv. Bogerhout Fietst!, Proper Borgerhout, De Reuzenloop)



“(...) de redenering van als het klassieke middenveld het niet oplost gaan wij onze verantwoordelijkheid opnemen en daarin zie ik wel een evolutie. Er zijn ook meer en meer jongeren die hoogopgeleid zijn die beseffen ‘wij kunnen een impact hebben op het beleid en we gaan niet wachten tot een ander het voor ons doet.’”

– (districtsschepen jeugd en senioren)



Lokaal middenveld en diversiteit

- belangrijke rol van districtsbestuur
- (fysieke) ruimte voorzien voor verenigen en ontmoeten

“Dus hebben wij zo iets van kijk dit (districtshuis) moet zo optimaal mogelijk benut kunnen worden door verenigingen dus iedereen die ons de vraag stelt kan het hier gratis gebruiken. (...) En dan kijken we ook hoe dat we daarnaast nog kunnen ondersteunen en als ze zeggen dat ze nog naar een specifieke ruimte op zoek zijn die we hier niet kunnen bieden, dan begeleiden we daar ook in dan gaan we ook samen opzoek.”

- (toenmalig burgemeester Borgerhout)

- open houding naar lokaal verenigingsleven toe + bestuur zichtbaar maken door out-reachend werken
- financiële steun: projecttoelagen, gratis toegang van burgers tot jeugdaanbod
- initiatieven verbinden

We hebben ook OKRA: zij organiseren elk jaar een busreis. We merkten: wie komt daarop af? Alleen de Vlaamse senioren. Je hebt dan een diverse vrouwengroep en ook zij organiseerden een gezamenlijke busreis. We dachten, kunnen we die niet samennemen? Sinds drie jaar werken ze samen. Wij hebben dat beïnvloed door te zeggen dat ze subsidies kregen als ze dat samen deden. Dan kwamen ze met elkaar in contact. Wij hebben dat alleen geïnitieerd. Het is niet dat ze niet wilden samenwerken maar ze hadden geen gezamenlijke noemer om elkaar tegen te komen. Dus als je dat faciliteert... Nu, als OKRA een kerstdiner organiseert, nodig ze die moeders uit en komen ze ook af. En onze moeders, als ze een kookavond organiseren, nodigen ze die senioren uit. Maar vanzelf gaat dat dan weer niet.

- (distritsschepen jeugd en senioren)



Lokaal middenveld en diversiteit

- Blijvende uitdagingen
 - Samenwerking en slaan van bruggen vaak ad hoc en dus weinig duurzaam

“Er is soms wel gebrek aan samenwerking. Heel wat middenveldorganisaties trekken over het algemeen wel aan hetzelfde zeel, zijn bezig met de samenleving en hebben vaak dezelfde doelstellingen. Maar vaak werken ze wel nog wat te veel op zichzelf, vaak kennen ze elkaar ook niet. Heel veel mensen starten ook organisaties zonder dat ze weten dat andere organisaties al met iets bezig zijn dus er is nog een gebrek aan samenwerking en aan doorstroom van informatie.

- (gemeenteraadsmid Antwerpen)

- Lokale organisaties hebben weinig kennis van elkaars bestaan
- Te weinig gelijkwaardigheid: moet verder gaan dan ‘kleur toevoegen’ (Vb. Familieclub Magnifiek)
- Jongen beperken inzet tot ‘interimvrijwilliger’: eens acute nood opgenomen, eindigt engagement

“(...) ik heb pas nog gehoord over een werkgroep. Dat zijn grote organisaties van Berchem, Borgerhout en Deurne. En ik zeg: de Federatie Marokkaanse Verenigingen die hebben meer dan honderd verenigingen, dat zijn ook organisaties, iemand moet komen en in de werkgroep zitten (...) maar ik kreeg gewoon een mailtje met: heeft u iemand om deel te nemen? (...) Oei, wij hebben tekort op die activiteit, gaan wij naar haar bellen? Nee, ik wil volwaardig zijn. Ik heb ook gevraagd, ik kan supermooie projecten opzetten. In mijn hoofd zitten zoveel creaties.”

- (educatief medewerker Internationaal Comité)

Lokaal middenveld en diversiteit

- Brugfiguren overbevraagd, trekken soms weg uit wijk en vertegenwoordigende rol 'deactiveert' soms achterban
- Zelf-emancipatie jongeren met migratieachtergrond, eigen initiatieven
- Rol van districten kan veranderen bij andere politieke meerderheid + moeilijke relatie met stadsbestuur

"In onze straat, maakt heel de straat zich druk om het verkeer. Ik persoonlijk heb dat aangekaart bij het district en heb gezegd 'kijk er moet hier iets aan gedaan worden in onze straat'. Telkens spreken ze mij aan: je hebt contact met de stad, met het district, kan je daar niets aan doen? Dus je kaart dat aan. Heel de straat kreeg een brief in de bus en die dag word je uitgenodigd om te praten over je straat. De ontmoetingsplaats is achter de hoek, niet ver. Er is speciaal rekening gehouden met gebedstijd, rekening gehouden met alles. Als ik me niet vergis waren er 10 Belgen en 1 of 2 Marokkanen en op dat moment zak je gewoon in. Je doet er veel voor, je wilt er veel voor doen maar de mensen staan... ja, je krijgt ze dikwijls heel... krijgt ze niet uit hun huis. Ze willen wel maar 'jij bent daar, doe dat maar voor ons'."

- (voorzitter ontwikkelingsorganisatie)



Conclusies

- achterstelling, diversifiëring en stigmatisering leidt **niet** noodzakelijk tot sociale desorganisatie en **verzwakt lokale middenveld**
- elke **maatschappelijke tendens** lijkt tot nieuwe organisaties of vernieuwing van (aanbod of werking) bij bestaande middenveldorganisaties te leiden, wat leidt tot **veerkrachtig, maar gefragmenteerd** lokaal middenveld, zowel in Molenbeek als in Borgerhout
- etnisch-cultureel diverse bevolking vertaalt zich niet spontaan in diverse middenveld*organisaties*; vooral in Borgerhout duidelijk gesegregeerd middenveld en moeilijkheden om 'bruggen' te slaan



Belangrijkste conclusies

- rol die lokale overheid opneemt doet ertoe: **verzuilde, controlerende en cliëntelistische relatie tussen lokale overheid en (deel van) het middenveld** in Molenbeek (wel recent opengebroken) versus **faciliterend en verbindend districtsbestuur** in Borgerhout
- in beide wijken vergt versterking van lokale middenveld vooral inzetten op onderlinge dialoog, verbinding en samenwerking; vernieuwing gebeurt **grotendeels (bottom-up)** binnen organisaties en nieuw initiatief maar voor integratie van deze dynamieken is systeemspeler nodig



Panelgesprek

Marc Verheirstraeten – Dienst Beleidsparticipatie, stad Gent

Lamia Cheba – Coördinator Bazzz, Antwerpen



@CSIFlanders / #CSIFlanders

www.middenveldinnovatie.be

Discussie



Contactgegevens

- Drs. Fatima Laoukili – Universiteit van Antwerpen
Fatima.laoukili@uantwerpen.be
- Prof. Dr. Stijn Oosterlynck – Universiteit van Antwerpen
stijn.oosterlynck@uantwerpen.be
- Prof. Dr. Thomas Swerts – Erasmus Universiteit Rotterdam
swerts@essb.eur.nl